

Azimut

145

Serra de Sant Gervàs i muntanyes veïnes

29 itineraris

Joan Ramon Segura

**XIV
Premi
Vèrtex**
convocat per
la FEEC

Cossetània Edicions

Col·lecció: Azimut - 145

LA SERRA DE SANT GERVÀS I MUNTANYES VEÏNES

29 itineraris

JOAN RAMON SEGURA

Cossetània
EDICIONS

AQUEST LLIBRE FOU MEREIXEDOR DEL
XV PREMI VÈRTEX A UN RECULL D'ITINERARIS DE MUNTANYA,

CONVOCAT PER LA
FEDERACIÓ D'ENTITATS EXCURSIONISTES DE CATALUNYA,
AMB LA COL·LABORACIÓ DE COSSETÀNIA EDICIONS

Amb la col·laboració de:

Primera edició: febrer del 2016

© del text i de les fotografies: Joan Ramon Segura

© d'aquesta edició:
9 Grup Editorial
Cossetània Edicions
C. de la Violeta, 6 - 43800 Valls
Tel. 977 60 25 91
Fax 977 61 43 57
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

Disseny i composició: Imatge-9, SL

Impressió: Romanyà-Valls, SA

ISBN: 978-84-9034-391-3

DL T 36-2016

Índex

A la memòria d'en Francesc Beato	7
Introducció a la serra de Sant Gervàs	9
Principals vies d'accés (recorreguts en vehicle o BTT)	25
A. La volta per la Terreta	25
B. Per la vall d'Adons	31
C. De Senterada al coll de Perves per la vall de Cadolla ...	33
D. De Senterada a Erinyà pel peu de la serra de Camporan	36
Mapa de situació dels itineraris	40

ELS ITINERARIS

1. De la vall d'Escarlà a la carena de l'ermita de Sant Cosme d'Espills i retorn per la carena de l'ermita de la Mare de Déu de la Mir	41
2. De la vall d'Esplugafreda a l'ermita de Sant Cosme d'Espills i retorn pel llogarret d'Esplugafreda	48
3. D'Esplugafreda a la serra de Gulp o de Codó per la carena i retorn pel coll	52
4. De Gulp a la serra de Gulp per la Roca dels Corals i retorn per les Marrades del Caragol	58
5. Pels pobles de Llevant del Pui de Lleràs	63
6. De Santa Engràcia al Pui de Lleràs per la serra de Santa Engràcia	68
7. De Sapeira al Pui de Lleràs per la collada de Castellet	73
8. De Castellet al Pui de Lleràs per la collada homònima	76
9. D'Espluga de Serra al Pui de Lleràs pel grau de Roca Gran	79

10. De Toralla al Pui de Lleràs per la serra de Sant Salvador i retorn per la vall de Serradell.....	82
11. D'Espluga de Serra al Camporan i retorn pel grau de Roca Gran.....	87
12. D'Erinyà al Camporan per Sant Aleix i retorn per la carena de les Set Comelles.....	91
13. De Serradell al Camporan pel coll homònim	96
14. De Cérvoles al turó de la Capsera, el Camporan i Sant Nicolau	101
15. De Cérvoles al turó de la Capsera i el Camporan per la carena del serrat de la Coscollola	105
16. De Naens al Camporan, per la collada de Sant Martí i l'ermita de Sant Nicolau	108
17. D'Adons al Camporan per la Creu de Ferri.....	114
18. D'Adons al Camporan per la collada de Corroncui.....	118
19. De Cadolla al dolmen de la Casa Encantada	121
20. De Pinyana al dolmen de la Casa Encantada	126
21. Del coll de la Creu de Perves al dolmen de la Casa Encantada	129
22. Del Pont d'Orrit a Sapeira i retorn pel castell d'Orrit.....	132
23. Pels pobles de la Terreta.....	139
24. De la Torre de Tamúrcia a la Pala de Teller pel Portús...	146
25. D'Adons a l'Avedoga pel Portús.....	150
26. D'Adons a la Pala de Teller per la collada de Sant Roc.....	155
27. D'Abella d'Adons a Llastarri per la carena	159
28. De Llastarri a Adons per les collades de Llastarri i de Sant Roc	165
29. De Llastarri al pic de Sant Cugat	169

Introducció a la serra de Sant Gervàs

A. EL MEDI NATURAL

La zona que ens ocupa està inclosa pels geògrafs entre les serres interiors dels Prepirineus, i s'estén, *grosso modo*, des del port de Perves, al nord, fins a la carena del Grau d'Espills, al sud, i des de la vall del riu Flamisell i la conca de Trep, pel costat de llevant, fins a la Noguera Ribagorçana, al cantó de ponent. És un territori poc uniforme que, en comptes d'estar centrat en un massís dominant, abasta diferents i heterogenis relleus separats per una xarxa de petites valls, que fan difícil una descripció de conjunt.

El relleu

Tot i que aquests diversos relleus no formen una dorsal única, hi podem diferenciar dos esquenalls principals: el constituït per la serra de Sant Gervàs, poderosa alineació que s'estén d'oest a est, des del llit de la Noguera Ribagorçana fins als colls de la Basseta i de la Pedra Ficada, i un segon esquenall, que enllaça amb l'anterior al coll esmentat i gira gairebé en angle recte tot prenent direcció sud, integrat per la muntanya de Set Comelles, el Camporan, el Puí de Lleràs i els Codons de la serra de Gurb, i fins més enllà. A diferència de la serra de Sant Gervàs, eminentment calcària, aquest segon esquenall està format per un potent gruix de conglomerats terciaris, en els quals l'erosió ha modelat formes capricioses.

Limitada al nord per la muralla de Sant Gervàs i a llevant per l'esquenall que va de la muntanya de Set Comelles fins als Codons de la serra de Gurb, s'estén la subcomarca de la Terreta, una zona accidentada per una munió de petits relleus satèl·lits separats per torrenteres, sovint de molta profunditat i pobra agricultura. Aquesta subcomarca ha estat considerada tradicionalment una de les regions més deprimides i alhora més mal comunicades del país.

Examinarem amb més detall aquests relleus.

La serra de Sant Gervàs

Tal com hem dit, s'inicia al mateix llit de la Noguera Ribagorçana, al lloc conegut com Pas d'Escales (poc més avall d'on actualment hi ha la resclosa de l'embassament) i s'enfila en forma de vertiginosa cresta que assoleix els 1.329 m al Roc de Sant Cugat. Des d'aquest cim, la muntanya adquireix ja la fesomia que mantindrà fins al seu acabament: una vertical cinglera encarada a migjorn, i un vessant nord aparentment més suau, però també accidentat per nombroses torrenteres. Des de l'esmolada cresta del Roc de Sant Cugat la muntanya es manté relativament planera fins a la collada i pla de Cunco, per enfilar-se després cap a la Roca de Migdia (1.527 m) i per la Muntanyeta de Llastarri (1.662) fins a la Pala del Teller (1.889 m), el cim més alt de la serra de Sant Gervàs i de tot l'àmbit d'aquesta guia. En aquest punt, la vertical cinglera, sempre encarada al sud, assoleix prop de 200 metres d'altura.

La carena manté sempre l'orientació general W-E i la característica cinglera a migjorn, però perd altitud a poc a poc fins a la marcada depressió del Portús (1.678 m), passada la qual torna a enfilar-se fins al tossal de l'Avedoga (1.839 m), segon cim de la muntanya. Més enllà del tossal, la serra s'enfonsa sobtadament sobre el coll de la Creu de Ferri i segueix en suau esquenall cap als propers colls de la Basseta i de la Pedra Ficada, lloc on s'inicia l'altra gran alineació de muntanyes de què parlarem després.

Pel nord, la serra de Sant Gervàs enllaça per la collada de Sant Roc amb un seguit de relleus de poca entitat fins al tossal de la Faiada (1.699 m), sobre Montiberri; però la divisòria d'aigües i la connexió amb els primers contraforts de la gran serralada pirinenca té lloc més a llevant, per la collada de Comallonga cap al serrat de la Girosta, el pla del Món i el coll de la Creu de Perves. Pel sud, en canvi, la gran cinglera cau a pic sobre un immens sòcol de fort pendent, de materials relativament tous i gairebé orfe de vegetació i, per tant, subjecte a una constant erosió.

L'alineació Set Comelles – Camporan – Pui de Lleràs

Com hem dit abans, aquesta llarga carena neix allà on acaba la serra de Sant Gervàs, o sigui al coll de la Pedra Ficada, on el calcari cedeix el lloc als conglomerats. Des d'aquest coll, un llom força esmolat s'enfila a la muntanya de Set Comelles, suau esquenall que arrenca poc més al N, al turó de la Capsera (1.696 m), i s'allarga al SW per la serra de Camporan (Cap d'Estall, 1.709 m), de la qual neix cap a llevant la muntanya de Sant Aleix. La carena, que és alhora divisòria d'aigües entre les conques pallaresa i ribagorçana, s'allarga en successives dents

de serra en direcció S, i té el punt més baix, però sempre per damunt dels 1.500 metres, als colls d'Espluga i de Serradell. Passada aquesta depressió, torna a enfilarse al Pui de Lleràs (1.692 m), botó de roda del qual arrenquen diferents serres, la més destacada de les quals és la de Sant Salvador, que s'estén cap a llevant fins més enllà de Toralla.

A partir del Pui de Lleràs, la carena s'orienta al S-SW i es perllonga per Roca Lleuda i el Pou de la Neu (1.510 m), tallada en el vessant ribagorçà per grans estimballs, vertiginoses i profundes canals i capricioses formes d'erosió montserratina, mentre que el vessant pallarès és més monòton, i s'allarga en dilatats pendissos cap al fons de la Conca. Una excepció, però, en aquest vessant, és la vall de Serradell, oberta entre la muntanya de Sant Aleix i la serra de Sant Salvador, vall que aplega una fantàstica col·lecció de monòlits, moles i estimballs. Veïna de la vall de Serradell, al nord d'aquesta, la baga d'en Serola és també una bona mostra d'erosió montserratina.

Més al sud del Pou de la Neu, la carena continua amb les mateixes característiques, malgrat que pren el nom de serra de Gurp, a causa del nom del poblet que s'arrecera al seu vessant llevantí. Els punts culminants d'aquest sector són el Codó Llarg (1.427 m) i el Codó Xic o Picó (1.406 m), visibles des de molt lluny. La llarga carena divisòria es perllonga al S i SW pel puig del Boix i la Roca Mola, fins a diluir-se als colls de Vîmet i de Montllobar, més enllà del poble de Claramunt.

Codó Xic o Caragol des del tossal del Codó Llarg o del Codonyac

Els relleus satèl·lits

El territori és accidentat per nombrosos relleus que arrenquen de les dues principals alineacions esmentades. Al nord de la serra de Sant Gervàs trobem el tossal Gros (1.543 m) o Roc de Casterner; més a llevant, el tossal de Sant Roc que, pel serrat de Curan, tanca les obagues de Trepadús, i pel coll de Fa Riure s'allarga fins a la Fallada de Mal Pas. Més a llevant encara, per la collada de Comallonga ja esmentada, es desprenen el serrat de la Girosta i la serra de Comillini. Per migjorn, en canvi, la serra de Sant Gervàs no té cap estrep digne d'esment. Si de cas, només la modesta serra dels Feixans de Llastarri.

L'altra gran alineació, entre la muntanya de Set Comelles i la serra de Gurp, dona origen a uns relleus secundaris força més complicats. Al vessant pallarès, del turó de la Capsera, cim nord de la muntanya de Set Comelles, neix al NE un ample esquenall que, a través del serrat de l'Espinau, va a morir al damunt de Senterada; del mateix turó arrenquen cap a llevant el serrat de Sant Roc i la muntanya d'Erinyà, que tanca la бага d'en Serola. Del Camporan neix la muntanya de Sant Aleix, ja esmentada, i del Pui de Lleràs es despenja la també esmentada serra de Sant Salvador; més al sud, de la Roca Lleuda arrenca cap al SE la serra de Santa Engràcia; i, més al sud encara, el serrat de les Carants, que acaba als cingles de damunt del poblet de Gurp.

El vessant ribagorçà és també força accidentat. Del Camporan arrenca la llarga carena de l'Obac de la Torre, que tanca per migjorn la vall del torrent de Miralles. Del Pui de Lleràs es despenja, per les Roques de Castellet i el tossal de la Marina, una carena que suporta el llogarret d'Aulàs. Una mica més al sud, la serreta del Codó, que es despenja precisament dels Codons, va a morir damunt d'Esplugafreda. I per acabar, esmentarem la llarga carena que, al SW del Codó Llarg, s'estén pel tossal Ras i es bifurca en dues branques: la de més al nord va a formar la muntanya de Sant Cosme, i la de més al sud es perllonga pel grau d'Espills i la Roca Roja, tot encerclant entre ambdues la petita vall d'Escarlà.

El rocam

Al nord de la zona que ens ocupa apareixen els materials més antics, i donen lloc a terrenys argilosos, amb guixos, carniols i petits afloraments d'ofites, tots pertanyents al Keuper (triàsic superior). A migjorn d'aquests materials, trobem els que constitueixen els principals relleus muntanyosos de la zona, que per la seva duresa han originat formes molt més abruptes.

A la part de ponent, i en contacte discordant per la presència d'un encavalcament, trobem materials cretàics, que constitueixen el flanc nord d'un anticlinal invertit i encarat al sud, que for-

ma el vessant nord i la gran cinglera calcària de la serra de Sant Gervàs, vertical i gairebé sense interrupcions, llevat d'algunes dretíssimes canals que no permeten un fàcil accés, a excepció de l'esvoranc del Portús, l'únic punt feble de la gran muralla. Aquesta muralla, que en alguns punts s'apropa als 200 metres d'altura, reposa sobre un sòcol de materials molt més tous, sobretot margues, disposats en fort pendent, que en alguns punts arriba als 30°. Al sud d'aquest extens i monòton pendís, el sòl està format per un *flysch* de materials arenosos o argilosos, que constitueixen tot el sòl de la subcomarca de la Terreta, sobre el qual, malgrat la poca fertilitat, s'han establert les terres de conreu i els assentaments humans.

A llevant de la serra de Sant Gervàs, els materials del triàsic estan recoberts, també en contacte discordant, per un enorme gruix de conglomerats postpirinencs, dipositats des de l'eocè superior i durant l'oligocè, d'una potència que pot superar els 1.000 metres. Aquests conglomerats formen el llarg carenar que s'estén cap al sud des de la muntanya de Set Comelles fins al Pui de Lleràs i els Codons de la serra de Gurb, per acabar a prop del vessant nord del Montsec. També les carenes secundàries que es despenen de la principal, al vessant pellarès i al ribagorçà, són constituïdes per aquests conglomerats, que l'erosió diferencial ha treballat intensament per originar formes capricioses de caire montserratí, molt notables a les valls de Serradell i Erinyà i també als vessants ponentins del Pui de Lleràs. Aquesta massa de conglomerats s'estén a l'altre costat del Flamisell (serra de Peracalç) i, després del congost de Col·legats, obert també en aquest rocam, es perllonga pel Roc de Santa i la serra de Pessonada

L'eminent geòleg i pioner de l'excursionisme Lluís Marian Vidal, que va recórrer aquestes serres a les acaballes del segle XIX, les qualificà de *conglomerats tristos*, en contraposició als que considerava *alegres*, els de Sant Llorenç del Munt i Montserrat, on el rocam de colors bigarrats alterna amb l'esponerosa vegetació. Efectivament, un segle enrere el Camporan i el Pui de Lleràs mostraven els esquenalls de roca nua, orfes de vegetació. Però a partir de mitjan segle XX es van fer repoblacions forestals intensives, que han fet canviar a fons el paisatge.

La xarxa hidrogràfica

Una densa xarxa de torrenteres drena els vessants d'aquestes muntanyes, tributaris uns de la Noguera Ribagorçana i els altres del Flamisell i la Noguera Pallaresa. La major part d'aquestes torrenteres i els barrancs que hi aflueixen només porten aigua en temps de pluges, i fins i tot els cursos més importants s'eixuguen en època de fortes secades.

Travessant el barranc del Solà

Conca de la Noguera Ribagorçana. El vessant nord de la serra de Sant Gervàs és drenat, al seu extrem ponentí, pel barranc de Campos que, nascut a la collada de Cunco, desguassa a la Noguera Ribagorçana (embassada per la resclosa d'Escalles) als peus de l'enrunat poblet de Casterner de les Olles. La resta del vessant nord és drenat pel barranc Fondo, pendent i de curs encaixonat, que neix a la collada de Sant Roc i aplega alguns petits afluents sense importància. Al costat llevantí de la collada de Sant Roc neix el barranc de les Aubagues, que per la vall d'Adons s'uneix al riu de Viu que, al seu torn, també desguassa a la Noguera Ribagorçana, a prop de les ruïnes del convent de Lavaix.

El vessant sud de la serra de Sant Gervàs és drenat pel llarg barranc de Miralles, originat al Clot de la Bruixa, sota la muntanya de Set Comelles, que rep per la dreta algunes curtes torrenteres, com els barrancs de la Font de l'Hort, de la Llagosta, de la Font del Martí, de les Barse i, la més important de totes, el Clot de Llastarri. Per l'esquerra, les aportacions al barranc de Miralles són encara més minses: la llau de la Font de la Riba i els barrancs de Caubetons i del Pellisser.

La resta de la subcomarca de la Terreta disposa de diversos col·lectors, tots tributaris també de la Noguera Ribagorçana. El més important és el barranc de Torogó, format per la confluència dels barrancs de l'Església, de Llavanera i de Sant Miquel, nascuts tots de les dretes canals del Pui de Lleràs. Rep, més avall i per la dreta, la llau de la Torre i el barranc de les Llaünes, i per l'esquerra la llau de Pujols i els barrancs del Clot del Roure i de Llepós.

També destaca el barranc d'Esplugafreda, que té el seu origen al barranc de Turmeda o Termuda (ho hem sentit de les dues maneres) i recull les aigües al nord de les roques dels Codons. Rep per la dreta el petit barranc del Canarill, i per l'esquerra el dels Botets, que al seu torn rep la llau Fonda i el barranc dels Grallers i, més avall, el de les Comes, nascut sota el penyal de Sant Cosme.

Per acabar, esmentarem el barranc d'Escarlà que, nascut sota del coll d'Arina, a prop del grau d'Espills, té com a tributaris els petits barrancs del Toscar, de la Mir i d'Aparici.

Conca del riu Flamisell. La part oriental del vessant nord de la serra de Sant Gervàs i de la muntanya de Set Comelles és drenada pel barranc del Bosc de Comallonga que, engruixit pels de Santa Magdalena i de Sant Nicolau, travessa l'esvoranc de l'Estany Obert, a partir del qual pren el nom de barranc de Cadolla, afluent del riu Bòsia, tributari al seu torn del Flamisell. Al mateix riu Bòsia desguassa el barranc de Naens. Més avall, el Flamisell rep successivament els barrancs originats al vessant llevantí de la muntanya de Set Comelles i el Camporan, com són els de Cérvoles, de la Vinyassa, de l'Escalella i d'en Serola, format aquest per la unió dels de la Ribera i de la Torre.

Poc més d'un quilòmetre al sud, el Flamisell rep el barranc de Serradell, el més important dels d'aquest vessant, originat per la unió dels petits torrents que sorgeixen als flancs orientals del Pui de Lleràs i del Cap d'Estall: barranc de les Boïgues, llau de Cornàs i torrents de Boscarrera i del Grau. També desguassa al Flamisell el barranc de Mascarell, nascut al peu de Toralla.

Conca de la Noguera Pallaresa. Els flancs meridionals de la serra de Sant Salvador vessen aigües a un ventall de torrenteres com els barrancs de la Viella, de la Palomera i del Bosc, que s'uneixen per formar el riu de Ribert, al qual, més avall, desguassa per la dreta el barranc del Conill o dels Escarruixos. A la Noguera Pallaresa desemboquen també algunes torrenteres que passen per alt, ja que tenen el seu origen fora de la zona muntanyosa que ens ocupa. Però sí que hem d'esmentar el llarg barranc de la Font Freda, nascut sota del Pui de Lleràs, que després de rebre per la dreta el de les Bruixes desguassa a la Noguera a les envistes de Salàs. I, finalment, cal esmentar el complicat sistema de torrenteres que drena el flanc sud de la serra de Santa Engràcia i dels flancs orientals del Pou de la Neu i dels Codons de la serra de Gulp, per mitjà de les llaus Fonda i de la Mata, i els torrents de Remillans, del Caramell, de les Llacunes, dels Carants i del Fuiet, que aplegats formen el barranc de Seròs, que transcorre pel fondal entre la serra de Santa Engràcia i les instal·lacions militars de Talarn.

Més avall podem esmentar la llau del Cargol i, fora ja de l'àmbit d'aquesta guia, el barranc de Tendriu.

El clima

No disposem de dades climàtiques precises de les zones centrals d'aquestes muntanyes, i sí únicament de localitats de la perifèria. Per exemple, el Pont de Suert, situat a 830 m d'altitud al NW de la serra de Sant Gervàs, recull de mitjana uns 900 mm de pluja anual, amb uns 100 dies de precipitació, setze dels quals són en forma de neu. Senterada, a 738 m d'altitud i a l'extrem NE de la zona que ens ocupa, recull uns 800 mm de pluja cada any, i poc més de 700 la Pobla de Segur. Més al sud, la secada augmenta progressivament, i també segons s'avança a ponent (la Terreta) o a llevant (la Conca de Tremp), de manera que la pluviositat baixa fins als 527 mm al Pont de Montanyana i a poc més de 500 mm a Tremp. Tanmateix, les zones elevades encara mantenen una pluviositat relativament més alta, de manera que a Vilamolat de Mur, a prop de la carena i ja fora de l'àmbit de la guia, es recullen més de 600 mm. Les precipitacions són relativament regulars al llarg de l'any, però no manquen les èpoques de forta secada.

De les dades es pot deduir, amb raonable probabilitat, que:

- 1) La pluviositat al vessant nord i a la part alta de la serra de Sant Gervàs és superior als 1.000 mm de precipitació anual, en forma de neu a l'hivern i sovint fins ben entrada la primavera. La precipitació segurament és una mica inferior al vessant nord de la serra de Set Comelles.
- 2) Al sud d'ambdues muntanyes augmenta la secada, tant per la menor precipitació com per la major insolació, però en tot cas és superior als 800 mm al vessant ribagorçà de la carena entre Set Comelles i els Codons de la serra de Gurp.
- 3) Al vessant llevantí, que vessa aigües a la Noguera Pallaresa, la pluviositat és probablement uns 100 mm inferior a la del vessant ribagorçà.

Aquestes condicions ambientals situen aquestes muntanyes en la zona de transició entre el clima mediterrani continental i el de caire pirinenc, i l'estudi de la vegetació ens ho confirma. L'orientació en sentit E-W del principal relleu de la zona, la serra de Sant Gervàs, afavoreix l'existència de dos àmbits climàtics ben diferenciats: el vessant nord, més humit i frescal, i el de migjorn, més eixut i assolellat. L'altre carenar, estès entre la muntanya de Set Comelles i la serra de Gurb, per la seva orientació N-S no estableix cap frontera climàtica, però sí que afavoreix una major pluviositat al vessant W, que rep més directament la influència atlàntica. Així ho prova, en algunes barrancades d'aquest vessant, la presència del faig, arbre que falta al vessant pallarès.

La vegetació

Abans que la intervenció humana alterés l'equilibri natural en aquestes muntanyes, hi devia haver extenses rouredes amb boix, algun alzarar als solells, bosc de ribera a les vores dels rius i de les principals torrenteres, i fagedes i alguna avetosa als llocs més favorables. Però la majoria d'aquestes masses forestals, especialment rouredes, alzarars i fagedes, són de creixement molt lent, i difícils de regenerar després d'una explotació massa intensa, explotació que s'ha produït des de temps molt reculats, tant per necessitat de llenya i fusta per a la construcció com per a l'obtenció de pastures i terres de conreu per mitjà de l'artigament, procés que ha deixat algun record a la toponímia (les Boïgues, al sud d'Adons).

Avui dia, la coberta vegetal d'aquestes muntanyes es troba molt lluny del que podríem considerar la vegetació *clímax*. Hi podem veure dues zones ben diferenciades: al nord de la serra de Sant Gervàs i de la muntanya de Set Comelles predomina la pineda de pi rojal (*Pinus sylvestris*), que s'ha incrementat molt a partir de la segona meitat del segle XX gràcies a les repoblacions. On la pineda no és predominant, hi ha rodals de roure martinenc (*Quercus humilis* = *Q. pubescens*) en diferents llocs, des de Casterner de les Olles fins a Pinyana, tot alternant amb extenses boixedes (*Buxus sempervirens*), i també amb àmplies zones sense recobriment forestal, adés herbades amb càrex muntanyenc (*Carex montana*) adés pedregoses, tradicionalment destinades a la pastura. Els prats mitjanament humits ocupen les terres on hi hagué conreus, avui dia abandonats, a la rodalia d'Adons, d'Abella, del Pla de Corroncui, del coll de Berri i d'altres indrets. El faig (*Fagus silvatica*), més rar, forma claps a les obagues de Trepadús, i és més o menys present a altres zones del vessant nord, fins al NW de Set Comelles, on se'n veuen exemplars més o menys aïllats, o mesclats amb roures i pins.

L'avet és present de manera residual al S d'Adons. És tot el que queda d'una notable avetosa que vestia el vessant nord, ara pelat, del tossal de l'Avedoga (topònim que òbviament deriva d'avet) i que fou anorreada per un incendi a mitjan segle XIX. L'incendi fou seguit de forts aiguats que van arrossegar el sòl fèrtil, ja sense protecció de la coberta vegetal, de manera que l'avetosa no es va poder regenerar i ara en resten només uns exemplars isolats, i pocs estan ben desenvolupats. El botànic Àngel M. Romo assenyala també la presència residual de l'avet a l'obaga del Camporan, a sobre d'Espluga de Serra, enmig de la fageda. A part del boix, hi ha ginebre (*Juniperus communis*) als paratges sense arbreda densa. En canvi, no hem vist ni un sol exemplar de teix (*Taxus baccata*), arbre que, per la natura del terreny i la composició del sòl, sembla que hauria de ser-hi present. Entre les plantes d'aquest àmbit, sense pretendre fer-

ne una llista exhaustiva (cosa que no està al nostre abast, i que tampoc no tindria sentit en una obra com la present) esmentarem la boixerola (*Arctostaphylos uva-ursi*), que fa extenses catifes a gran part de la muntanya; la llet de gallina (*Ornithogalum umbellatum*); orquídiies com el curraïà (*Cephalanthera rubra*) i el lliri de prat (*Dactyloriza incarnata*); el narcís de muntanya (*Narcissus alpestris*), que hem vist abundós al vessant del tossal de l'Avedoga; a la tardor trobem les flors morades del safrà bord (*Merendera pyrenaica*), mentre que a la primavera veiem una flor molt semblant als prats careners, el bulbocodi (*Bulbocodium vernalum*). Als mateixos indrets, però a l'estiu, veiem la tora groga (*Aconitum anthora*). A les esquerdes i petits relleixos dels roquetars obacs és freqüent l'associació de plantes rupícoles com la corona de rei (*Saxifraga longifolia*), l'orella d'ós (*Ramonda myconi*) i l'herba de cinc dits o potentil·la de roca (*Potentilla caulescens*).

Al vessant encarat al sud, més eixut, el paisatge vegetal s'empobreix. El ginebre passa a càdec (*Juniperus oxycedrus*) i apareix la savina (*Juniperus phoenicea*). El roure martinenc és escàs, però present a la rodalia de la Torre de Tamúrcia, entre altres paratges. Més abundós és el roure de fulla petita (*Quercus faginea*), que forma rouredes i claps. L'alzina carrasca (*Quercus ilex* ssp. *rotundifolia*) és més aviat rara, tot i que antany devia ser força estesa. Però la qualitat de la fusta, tant per fer-ne eines com per treure'n carbó, i el seu lent creixement van propiciar-ne la davallada. Pollancres (*Populus nigra*) i algun àlber (*Populus alba*) delaten la humitat a la rodalia de fonts i marges de torrenteres. Durant la tardor també veurem el vermellós fullam d'algun arç (*Acer campestre*).

El carenar estès entre la muntanya de Set Comelles i els Codons de la serra de Gurpb participa de les característiques d'ambdues zones, per l'existència de pregones torrenteres que tenen sempre un vessant obac i un altre solell. En algunes de les torrenteres encarades a ponent, que per això reben més influència atlàntica, especialment al barranc de Termuda, encara hi és present el faig, totalment absent a les barrancades llevantines, d'influència mediterrània, circumstància que, en canvi, afavoreix la presència de l'alzina. També en aquest llarg esquenall hi predomina el pi rojal, ben ufanós a la part més alta, des de Set Comelles i el Camporan fins al barranc de la Fontfreda, al SE del Pui de Lleràs. Als roquetars ombríus hi tornem a trobar plantes rupícoles com l'orella d'ós i la corona de rei, a les quals podem afegir, als llocs assolellats, la llugueta nana o herba negra (*Globularia repens*) i la sanguinària de roca (*Paronychia kapella*). Roures i algun arç completen el paisatge vegetal d'aquesta part. Més al sud, cap als Codons de la serra de Gurp, els roquetars són més pobres d'arbreda, i exhibeixen els seus

pelats flancs de conglomerat tot alternant-los amb canals on arrela una vegetació gairebé impenetrable.

Si les condicions d'humitat i temperatura són favorables, apareixen els bolets. A la primavera es poden trobar múrgules (*Morchella* sp. pl.), bolets de greix (*Gyromitra esculenta*) i carreteres (*Marasmius oreades*), mentre que a la tardor surten els rovellons i les musques (*Lactarius deliciosus*, *L. sanguifluus*), les llenegues blanques i grises (*Hygrophorus* sp. pl.), els fredolics (*Tricholoma terreum*), la pimpinella morada (*Lepista nuda* = *Rhodopaxillus nudus*) i els mollerics o pinetells de calceta (*Suillus luteus* = *Ixocomus luteus*), entre molts d'altres.

La fauna

De la zona de Sant Gervàs no s'han publicat tants estudis faunístics com d'altres indrets. Tanmateix, sembla que té unes característiques semblants a les de muntanyes properes com la serra del Cis, el Montsec i el Boumort. Però, a diferència d'aquesta darrera, a Sant Gervàs no s'hi ha establert cap reserva de caça, de manera que hi manquen cérvols i cabirols, des que aquests remugadors es van extingir en data imprecisa, que podem fixar no més tard del segle XVIII. Ocasionalment, al vessant nord de la serra de Sant Gervàs i a l'hivern, quan la neu el desplaça de l'alta muntanya, pot fer acte de presència l'isard (*Rupicapra pyrenaica*). Però, avui dia, l'únic representant habitual dels grans mamífers és el senglar (*Sus scrofa*), que, malgrat la forta persecució per part dels caçadors, manté una població estable. La guineu (*Vulpes vulpes*) i l'esquirol (*Sciurus vulgaris*) són relativament fàcils de veure; no pas així el teixó (*Meles meles*), la marta (*Martes martes*) i, més rar encara, el gat mesquer (*Genetta genetta*). S'ha assenyalat també la presència del liró gris (*Glis glis*) i del talp (*Talpa europaea*), dues espècies centreeuropees. La rata cellarda (*Eutamias quercinus*), el conill de bosc (*Oryctolagus cuniculus*), el ratolí de camp (*Mus spretus*) i el ratolí boscà (*Apodemus sylvaticus*) són altres petits mamífers relativament comuns.

La població d'aus és important i notable en molts aspectes. A les altes cingleres de Sant Gervàs hem d'indicar la presència de grans aus necròfagues com són el voltor comú (*Gyps fulvus*) i el menys habitual trençalòs (*Gypaetus barbatus*). Més al sud, al cingle dels Arrevangelis, i a llevant, a l'alta vall de Serradell, també hi fan niu els voltors. A la Torre de Tamúrcia s'ha establert un punt d'observació d'aquestes majestuosos aus, de gran interès per als estudiosos de la natura. Potser com a reclam turístic, s'ha convingut en batejar aquesta zona de la Terreta com "la Vall dels Voltors". A les mateixes cingleres hi són també habituals grans rapinyaires diürns com l'àliga dau-

rada (*Aquila chrysaetos*) i l'aufrany (*Neophron percnopterus*). Hi podem veure sovint el falcó (*Falco peregrinus*) i l'esparver (*Accipiter nisus*), a més de nombrosos còrvids (*Corvus corax*) i, més rarament, les gralles de bec groc (*Pyrrochorax graculus*) i de bec vermell (*Pyrrochorax pyrrhorax*).

Darrerament s'ha introduït a Catalunya el gran voltor negre (*Aegypus monachus*), que disposa de població estable a la propera serra del Boumort i no interfereix, diuen, amb la població de voltors comuns autòctons. És possible que en un futur se n'estableixi alguna parella a Sant Gervàs, si no ho ha fet ja.

Entre els ocells d'estada temporal podem fer esment del pela-roques (*Tichodroma muralis*) i el cercavores (*Prunella collaris*), estadants habituals de l'alta muntanya que, durant l'hivern i com a conseqüència de la manca d'aliment, baixen cap al sud.

Altres vertebrats són els rèptils i amfibis, dels quals n'hi ha una bona representació. Entre els primers, esmentarem la sargantana comuna (*Podarcis hispanica*, *P. muralis*), el llangardaix (*Lacerta lepida*, *L. viridis*), el dragolí (*Tarentola mauritanica*) i la serp de vidre o vidriol (*Anguis fragilis*). Pel que fa als ofidis, trobem la serp verda (*Malpolon monspessulanus*) i la serp blanca (*Elaphe scalaris*), ambdues inofensives per a l'home. L'única serp perillosa és l'escurçó europeu (*Vipera aspis*), de mossegada temuda però rarament mortal; a més, es tracta d'un animaló tímid, que no ataca si no és molestat. L'escurçó mediterrani (*Vipera latasti*) sembla que ja no arriba a Sant Gervàs, i té el seu límit septentrional al Montsec.

Els amfibis estan representats pel gripau (*Bufo bufo*), el gripau llevador (*Alytes obstetricans*), el gripau corredor (*Bufo calamita*) i el gripau d'esperons (*Pelobates cultripipes*), aquest darrer força escàs. De les granotes, destaquem la reineta (*Hyla meridionalis*) i la granota verda comuna (*Rana ridibunda*).

Parlar dels molts invertebrats d'aquestes muntanyes allargaria innecessàriament la llista. Esmentarem només, ja que es tracta d'una rara espècie endèmica, el mol·lusc *Xeroplexa ripa-curcica*.

B. EL MEDI HUMÀ

Pujant per carretera cap a l'Alta Ribagorça i la Vall d'Aran des de la plana interior catalana anem resseguint les aigües de la Noguera Ribagorçana, si bé a l'alçada del Montsec ens veiem obligats a voltar per Benavarri tot cercant un bon pas. Al Pont de Montanyana la Ribagorça torna a la nostra vora. Ara s'estén una gran esplanada que es veurà tancada per les escarpades cingleres que dominen la presa d'Escales. Anem a cavall entre la partió de les terres catalanes i les aragoneses.

A la nostra dreta, a llevant, s'eleven unes majestuoses muntanyes que difícilment han passat desapercebudes als amants excursionistes, però, malgrat la seva singularitat, pocs les saben identificar i són menys encara els que han trespàs pels seus verals. D'alguna forma estem contemplant un dels espais més grans desconeguts de la geografia catalana.

Aquest recull d'itineraris està pensat per difondre entre els caminadors i les caminadores de casa nostra la seva bellesa. Aquesta contrada està presidida per la cinglera de Sant Gervàs i una sèrie de muntanyes menys definides que ens separen la Conca de Tremp, a la vall de la Noguera Pallaresa, amb la Noguera Ribagorçana, per on hem arribat en aquest imaginari viatge. Aquest espai geogràfic l'hem denominat genèricament la serra de Sant Gervàs i muntanyes veïnes. La bibliografia excursionista és pràcticament nul·la, a excepció de la ruta que puja al pas del Portús.

Però aquest oblit no ha existit sempre, ja que nombrosos vestigis ens parlen d'un temps en què aquest territori acollia una important població humana com ho demostren els nombrosos nuclis habitats que envolten la serra de Sant Gervàs i valls properes.

En parlar dels accessos de les nostres excursions donarem algunes dades locals d'aquests emplaçaments humans. En general podem dir que fins a mitjans del segle passat eren nuclis prou poblats. Era un poblament de petits llogarrets i disseminats en l'espai, però a partir dels anys cinquanta del segle XX es van anar despoblant a poc a poc. Els seus habitants van tancar llurs cases per anar a viure a la ciutat o a pobles més grans que els pogués assegurar-se un millor esdevenidor.

Ramat de cabres a la Pleta Verda i la serra de Sant Gervàs darrere

Així, actualment molts estan deshabitats (Esplugafreda, Llastarri, Orrit, Miralles, Casterner de les Olles...). La majoria mantenen un petit nombre d'habitants permanent, sobretot gent gran que es resisteix a abandonar el seu món. Darrerament s'han produït dues tendències que han modificat el poblament de la contrada: per una part, han arribat grups de joves neorurals (antigament anomenats *hippies*) que hi han recuperat pobles com Espluga de Serra i Aulàs. Igualment molts habitants de les ciutats han adquirit cases de segona residència que han permès millorar l'estat dels carrers, que tornen a tenir vida els mesos d'estiu i els caps de setmana.

El primer testimoni de la presència humana és la pintura rupestre de l'anomenat "home de Sant Gervàs". Fou localitzat en una balma de la paret principal de la serra (preferim no donar més dades per mantenir en secret l'emplaçament exacte i evitar algunes bretolades que han malmès altres pintures rupestres). Igualment, hi ha jaciments megalítics com els dòlmens de la Casa Encantada, la cabaneta dels Moros o els túmuls de la serra de Capsera. Els experts els han datat del neolític tardà o l'edat de bronze.

Nombroses balmes van ser habitades fins a èpoques ben properes, com a les balmes d'Esplugallonga i Esplugell, a Seradell; l'Espluga Llorna i la de Tremolisses, a Espluga de Serra; Corroncui vell, la cova de Toralla, la cova d'en Muntaner i la d'en Geneva a Gurp, que serien alguns dels nombrosos emplaçaments que hi ha per la contrada. Algunes van tornar a ser habitades com a refugi d'emergència durant la Guerra Civil que s'inicià l'any 1936.

A l'edat mitjana la majoria d'emplaçaments habitats van tenir un castell o torre defensiva (Toralla, Serradui, Orrit, Saпеira, Adons, Espills, Escarlà, Santa Engràcia, Naens, Cérvols, Pinyana...). Però la nostra història és plena d'enfrontaments i la majoria d'aquestes construccions presenten un estat de conservació lamentable.

Les valls estudiades van estar sota el domini dels comtes de la Ribagorça, del Pallars i la baronia d'Erill, que, després d'expulsar-ne els sarraïns, van continuar guerrejant pel territori.

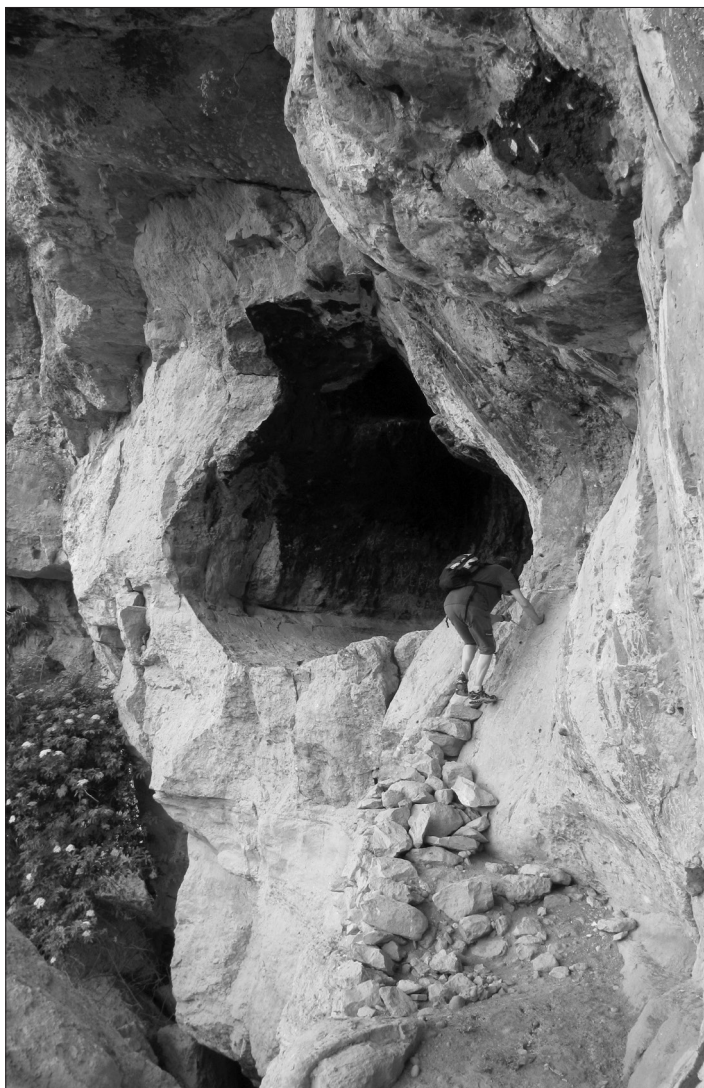
En aquest context cal emmarcar el primer text escrit en català, durant el primer terç del segle XI. Es tracta del jurament feudal de Radulf Oriol a Ramon IV de Pallars Jussà; Radulf Oriol defensà el castell d'Orrit. Aquestes possessions van pertànyer també en algunes ocasions als importants monestirs de Lavaix (el Pont de Suert) i d'Alaó, a Sopeira. L'any 1836, amb la desamortització de Mendizábal, va desaparèixer la vida monacal en aquestes dues comunitats, molt influents en el seu temps. El monestir de Lavaix continuà la seva dissortada decadència quan l'any 1955 fou colgat per les aigües de l'embassament

d'Escales. Quan baixa el nivell, encara se'n poden veure les malmeses ruïnes.

La zona estudiada és plena de senzilles ermites, algunes d'estil romànic, com les de Sant Cosme i la Mare de Déu del Solà d'Espills, Sant Nicolau de Corroncui, Sant Gervàs de la Torre de Tamúrcia, Sant Salvador de Toralla, Santa Eulàlia vella de Serradell, l'ermita de la Mare de Déu de la Mir... Les més afortunades encara romanen dempeus i reben populars aplecs, encara que la majoria resten enrunades i oblidades. Fins i tot

Cova de la feixa de Gurp

algunes, com Sant Aleix de Serradell i Sant Roc d'Adons, només conserven el topònim però hi ha dubtes sobre el seu emplaçament exacte.

En el decurs de la guerra de Successió, ja en ple segle XVIII, la contrada fou terriblement castigada amb la destrucció de l'estratègic pont d'Orrit, el castell de Sapeira i d'Areny, així com la mort de 81 caps de família.

Principals vies d'accés (recorreguts en vehicle o BTT)

A. LA VOLTA PER LA TERRETA

Es coneix com la Terreta l'extensió de valls i pobles que trobem al vessant meridional de la serra de Sant Gervàs. Els pobles de la Terreta estan enllaçats per una carretera, en part asfaltada i en part de terra, que forma una mena de gran circumval·lació que ens permet apropar-nos a bona part de les excursions ressenyades en el present treball. Es tracta d'un itinerari ideal per seguir en BTT. Les nostres distàncies estan marcades amb el comptaquilòmetres del cotxe i, en aquest sentit, val a dir que hem detectat alguna diferència respecte als rètols que senyalitzen la ruta.

0 km. Poc més amunt de la fita del punt quilomètric 103 de la carretera N-230 vers la Vall d'Aran (alerta, ja que hi ha alguns mapes que situen aquest punt quilomètric al campament de l'Areny; no el confonguem amb el trencall cap al Pont d'Orrit), agafem el trencall a la dreta (est), que dóna accés a la Terreta.

0,5 km. Pont sobre la Noguera Ribagorça. Per la dreta s'incorpora la vella carretera que procedeix del Pont d'Orrit, per on tancarem la volta en acabar.

2,1 km. Mas de Ferràs, en un revolt a l'esquerra.

4,5 km. Trencall a l'esquerra cap als Masos de Tamúrcia (0,8 km).

7,4 km. Arribem a la Torre de Tamúrcia (1.052 m), llogarret que queda a la nostra dreta.

8 km. Trencall a la dreta vers Torogó (a 2,1 km).

8,2 km. Trencall a l'esquerra cap a l'ermita de Sant Gervàs (itinerari núm. 22). A mà dreta queda el mirador de Torogó.

12,7 km. Travessem el llogarret d'Espluga de Serra (1.194 m). A l'entrada del poble surt per l'esquerra l'itinerari núm. 9,

cap al Pui de Lleràs, i l'itinerari núm. 11, vers el Camporan. S'incorpora a la nostra ruta, per la dreta, l'itinerari núm. 23, que correspon a la volta als pobles de la Terreta.

13,2 km. Continuem per un camí de terra. A l'esquerra s'alcen els contraforts del Pui de Lleràs i de Roca Lleuda, fantàsticament modelats per l'erosió. En algun moment és visible la boca de l'Esplugu Llorna, cova de grans proporcions.

14,1 km. Font dels Capellans, que queda a mà esquerra.

15,9 km. Cementiri del Castellet.

16,2 km. Trencall a la dreta en direcció al llogarret del Castellet (1.005 m). L'itinerari núm. 23 abandona la pista cap al poble.

16,6 km. Mirador sobre la Terreta i la roureda d'Aulàs. Font propera, sovint eixuta.

17,1 km. Camí vers la borda de Feliu i la collada de Castellet, a l'esquerra (itinerari núm. 8).

19,4 km. Trencall a la dreta cap a Aulàs.

21,3 km. Camí vell a la collada de Castellet des de Sapeira (itinerari núm. 7).

21,4 km. Sortida a la dreta del camí vell a Aulàs (itinerari núm. 23)

21,7 km. Arribem a Sapeira (992 m). Carretera asfaltada.

22,6 km. El camí vell vers el Pont d'Orrit travessa la carretera (itinerari núm. 22). Creuem el GR 3.

26,5 km. Trencall a l'esquerra cap a Esplugafreda (a 3 km).

28,2 km. Per la dreta baixa l'itinerari núm. 22, procedent d'Orrit.

28,3 km. El Pont d'Orrit (637 m), amb una capelleta sota l'advocació de sant Pere i un parell de cases. Deixem a l'esquerra el trencall vers Escarlà, per on discorre l'itinerari núm. 1 i el GR 3. Si creuem el pont que dona nom al nucli, sortim a la carretera N-230 al punt quilomètric 101,3, a prop del campament de l'Areny. Seguim pel vessant esquerre de la Noguera, sense travessar el pont, per la carretera vella de la Torre de Tamúrcia.

28,9 km. Pas de la Molina, un pas estret sobre la Noguera.

29,8 km. Travessem la llera del barranc del Solà i poc després surt a l'esquerra l'itinerari núm. 22 cap a Sapeira. Passem a tocar del mas del Jaumet.

30,7 km. Sortim a la carretera que es dirigeix a la Torre de Tamúrcia i que hem pres en començar aquest accés. Anem a l'esquerra. Travessem el riu pel pont.

31,2 km. Sortim a la carretera N-230 al punt quilomètric 103, on hem començar aquesta volta per la Terreta.

